

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדור הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת יתרו תשפ"ה¹

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים שעברו)

לא תחמד ולא תתאוה - איך אפשר לקיימן

ממילא לא תתאוה לו^{4,5,6}.

תירוץ נוסף לשאלת האבן עזרא

מלבד תירוץ של האבן עזרא, חשבתי, אולי אפשר לתרץ את קושייתו גם באופן אחר.

התורה מצוה, "רק השמר לך ושמר נפשך מאד, פן תשפח את הדברים אשר ראוי עיניך ופן יסורו מלכבדך כל ימי חייך, והודעתם לבניך ולבני בניך, יום אשר עמדת לפני ה' אלוקיך בחרב" (דברים ד, ט-י). כלומר, התורה רוצה שמעמד הר סיני לא יהיה אצלנו מאורע שקרה פעם, לפני אלפי שנים, אלא מאורע שאדם חי איתו כל הזמן⁷, וכך ילמד תורה לדורות, באימה וביראה וברתת ובזיע, כמו שהיה במעמד הר סיני⁸ (עי' ברכות כב, א). אמנם קשה לנהוג כך למעשה, אבל כך התורה רוצה שיהודי יחיה, עם אותו רגש של מעמד הר סיני.

והנה נתאר לעצמנו: באותם רגעי אימה ויראה של מעמד הר סיני, אם מישהו היה שואל אותי: "האם חומד אתה כרגע את בית חברך?" ... מה הייתי אומר לו? אם הייתי מצליח בכלל לפתוח את הפה, הייתי אומר לו: "ודאי שלא! אפילו את ביתי שלי אינני חומד עכשיו, כל שכן שלא את בית חברי. למה? - כי 'נפשי יצאה בדברו'! (שה"ש ה, ו) ישראל כל כך נמשכו אז לקב"ה, עד שפרחה נשמתו (שבת פח, ב). התפשטו לגמרי מגשמייתם, והיו דבוקים רק ברוחניות.

ממילא לא קשה קושיית האבן עזרא, איך אפשר לצוות על האדם שלא לחמוד. שכן, אם נחיה תחת הרושם של מעמד הר סיני, לא נתאוה לממון החבר⁹. לא שייך לחמוד את בית החבר, כשחיים בהרגשה של מעמד הר סיני.

ובאמת, גם בלי להרחיק עד מעמד הר סיני, הרמ"א הרי מתחיל את הגהותיו ל"שולחן ערוך" בכך ש"שוייתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים", ו"שוייתי האדם אל לבו, שהמלך הגדול הקב"ה, אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו". גם אם אדם יחיה בהרגשה הזו, לא שייך שיחמוד את בית חברו. כמובן, לא קל להגיע למדרגה הזו, לחיות כל רגע בהרגשה (ולא רק בידיעה) שהקב"ה "עומד עליו ורואה במעשיו"¹⁰, אבל בהתחשב בדברי הרמ"א האלו, שמקורם ברמב"ם (מורה נבוכים ח"ג פנ"ב), כבר לא קשה כל כך איך התורה דורשת מישראל דבר כזה, "לא תחמד בית רעך", "ולא תתאוה בית רעך". כשמרגישים שנמצאים נוכח פני ה', אין מקום לחמוד ולרצות דברים אחרים.

איך יתכן שלא לחמוד - ביאורו של האבן עזרא

פרשתנו פרשת מעמד הר סיני ועשרת הדברות. הקב"ה ציוה בעשרת הדברות: "לא תחמד בית רעך... ועבדו ואמתו ושורו וחקמו, וכל אשר לרעך" (שמות כ, יד). ובדברות האחרונות בפרשת ואתחנן: "לא תתאוה בית רעך, שדהו ועבדו ואמתו שורו וחקמו, וכל אשר לרעך" (דברים ה, יח). וכתב האבן עזרא: "אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו, כל מה שהוא נחמד למראה עיניו" (אב"ע שמות שם). אפשר לומר לאדם לא לגנוב, לא לגזול, לא להפציר בחברו למכור לו כשאינו רוצה, אבל איך אפשר לומר לאדם לא "לחמוד" איזה דבר? התמיהה הרי אינה תלויה בכלי המעשה, אלא בלב, ועל הלב לכאורה אי אפשר לשלוט!

אמנם יש ראשונים שלומדים ש"לא תחמד" פירושו שלא ילחץ על חברו למכור לו דבר שחבירו אינו מעוניין למכור, ו"לא תתאוה" פירושו שאפילו בלבו לא יחשוב מחשבות כיצד לקנות מחבירו חפץ זה, כשהוא משער שחבירו לא ירצה למכרו (עי' רמב"ם הלכ' גזלה ואבידה פ"א ה"ט וה"י), ולפי זה לא קשה קושיית האבן עזרא, שכן מעשים ומחשבות מסוג זה יש ביכולת האדם להמנע מהם², אבל כנראה דעת האבן עזרא אינה כן, ולדעתו עצם הרצון שממון חברי יהיה שלי - גם בלי לתכנן כיצד להגיע לזה - הוא רצון אסור, וכבר בעצם מחשבה זו אדם עובר על הלאו של "לא תתאוה"³. ולכן שואל האבן עזרא, איך אפשר לצוות על האדם שלא להתאוות, הרי על הלב אי אפשר לכאורה לשלוט!

באמת, אינני יודע למה הקשה האבן עזרא קושיה זו דוקא על מצות "לא תתאוה", ולא על מצוות אחרות שתלויות בלב, כמו "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא יט, יז), או "לא תטור את בני עמך" (שם, יח), שגם הן מצוות שתלויות בלב. אך כך שואל האבן עזרא, איך אפשר לצוות על אדם שלא לרצות חפץ מסויים.

עונה האבן עזרא ואומר כך: "אתן לך משל: דע, כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה, והוא ראה בת מלך שהיא יפה - לא יחמוד אותה בלבו... כי ידע כי זה לא יתכן... ככה כל משכיל צריך שידע, כי אשה יפה או ממון, לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו, רק כאשר תלק לו ה'... ובעבור זה, המשכיל... ישמח בחלקו, ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו. אחר שידע שאשת רעהו אסרה ה' לו - יותר היא נשגבה בעיניו מבית מלך בלב הכפרי! וכן לגבי דבר של ממון. ממונו של חברך צריך להיות בשבילך כבת מלך לכפרי. עליך להבין, שאין שום מצב שתקח אותו.

לו, וכמה שישתדל להרויח יותר - לא יצליח להשיג יותר ממה שנגזר עליו. כשמשא אומר שיהיה עומד לגולגולת, אז "לא העדיף הפך הפך והממעיט לא החסיר" (שמות טז, יח). לא משנה כמה זמן לקט המרבה, ואלו כלים הביא ללקיטה, אין לו בסופו של דבר יותר מן מאשר לשכנו שהביא סל קטן יותר. ללמדנו, ש"החריצות - שקר" (רמב"ן בראשית לז, טו), "ואין ריבוי ההשתדלות מועיל מאומה" (משנ"ב סי' א' ס"ק י"ג) מעבר למה שנגזר על האדם לקבל.

במדבר ראו זאת בבירור בכל יום במשך ארבעים שנה, אבל צריכים לדעת שגם בזמננו זה כך, "לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר". אלא שבזמננו לא נגזר שיהיה לכל אחד בדיוק עומר. יש יהודים, ולהבדיל - גם גוים, שנגזר להם יותר, ויש כאלה שנגזר להם פחות, ולכן איננו מבחינים בכך ש"לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר". אבל האמת היא שגם היום זה כך. מה שנקצב לאדם מן השמים הוא יקבל, ומה שלא נקצב לו הוא לא יקבל, ולא יעזרו לו שום השתדלויות בכל מיני דרכים לא ישרות, בתעמולה שקרית וכדו', להגדיל את רכושו. לא תהיה לו פחות פרנסה אם ינהג ביושר ועל פי דיני התורה. כמובן, הגזירה לא פוטרת אותנו מהשתדלות, חז"ל אמרו: "וברכך ה' אלקיך בכל אשר תעשה" (דברים טו, יח), אין הברכה משתלחת אלא בפועל כפים (פסיקתא זוטרותא), צריך איזושהי השתדלות לפרנסה, אבל צריך שההשתדלות תהיה כשרה. לא תרויח יותר ע"י השתדלות לא כשרה.

ה"חפץ חיים" אמר משל על אותם חנוונים שפותחים את חנותם בשבת, בטענה שבלי זה אין להם מספיק פרנסה: משל לאדם שהיה מתפרנס ממכירת יין מתוך חבית יין שהיתה לו, ורצה להגדיל את רווחיו. מה עשה? התקין בחבית ברז נוסף, כדי שיצא יותר יין!... כמובן, יותר פרנסה לא צמחה לו מזה... כך גם מי שעובד בשבת. הרי מראש השנה נקבע כמה פרנסה תהיה לך השנה. ממילא, אם תעבוד שבעה ימים בשבוע, לא תגרום להגדלת רווחיך, אלא רק לכך שאותה פרנסה שנגזרה עליך תגיע אליך דרך שבעה ברזים, במקום ששה¹³...

לחפץ חיים ולאשתו היתה חנות מכולת, והוא היה מוכר בה רק זמן מועט מן היום, ובשאר הזמן היה סוגר את החנות, כדי שיקנו גם אצל חנוונים אחרים. אם היה פותח את חנותו בכל שעות היום, היו כולם באים לקנות אצלו, גם כי מצוה לקנות אצל תלמיד חכם, וגם כי היו יודעים שאצלו העסק מתנהל ביושר מופלג ובלתי מצוי. למשל, כשגילה פעם שהמשקולות שלו אינן מכוונות, הוסיף לכל מי שקנה אצלו באותו יום עוד חתיכת דג מלוח, או משהו אחר, לפצות אותם על אי הדיוק של המשקל. כולם רצו לקנות אצל החפץ חיים, לכן היה סוגר את החנות, כדי שגם ליהודים אחרים תהיה פרנסה. לא רצה להתחרות ולפגוע בפרנסה של יהודים אחרים. גם זה אחד הדברים שצריך להזהר בהם, לא להיות משיג גבול של חברו, לא לרדת לאומנתו של חברו, כפי פרטי ההלכה בזה (עי' שו"ע חו"מ סי' קנ"ו).

הגר"א כתב באגרת שלו, שלא כדאי שאדם יטרח להשאיר ממון ליורשיו, שהרי לכל אדם מגיע מה שנקצב לו

עצה נוספת להנצל מאיסור "לא תתאוה" - "ובו

תדבק"

אחת מתרי"ג מצוות עשה הרי היא מצות "ובו תדבק" (דברים י, כ; מנאזה הרמב"ם בסהמ"צ מ"ע ר', והחינוך במצוה תל"ד), להיות דבוק בקב"ה. חז"ל כבר שאלו על כך: וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה?! והרי נאמר: "כי ה' אלקיך אש אכלה" (דברים ד, כד) "אלא, כל המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים, והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו - מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה" (כתובות קיא, ב). כלומר, הדרך לידבק בה' ית' היא ע"י התדבקות בחכמים: "להשתדל שישא בת תלמיד חכם, וישיא בתו לתלמיד חכם, ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים, ולעשות פרקמטיא לתלמיד חכם, ולהתחבר להן בכל מיני חיבור" (רמב"ם הלכ' דעות פ"ו ה"ב).

אבל נראה שדברי הגמרא הם רק דרגה מסויימת של דבקות בה', למי שאינו יכול להגיע לדבקות של ממש. אבל הדבקות האמיתית היא, שאדם יהיה דבוק במחשבתו בקב"ה בלא להסיח את דעתו ממנו כלל, כמו שהגדיר ה'מסילת ישרים' את מידת הקדושה: "מתדבק תמיד בכל עת ובכל שעה באלקיות... ואפילו בשעת התעסקו במעשים הגשמיים המוכרחים לו מפאת גופו, לא תזוז מחשבתו מדבקותה העליון" (מסילת ישרים פרק כ"ו)¹¹. אדם שזוכה להגיע למדרגה זו - שהיא האחרונה במדרגות שמנה הרמח"ל ב'מסילת ישרים'¹², ושייכת רק למי שכבר עבד על כל המדרגות הקודמות לה והשיגן - "אפילו מעשיו הגשמיים חוזרים להיות עניני קדושה ממש", עד ש"המאכל שהם אוכלים, הוא כקרבן שעולה על גבי האש", כי אינו אוכל להנאת עצמו, אלא לצורך עבודת ה'. ועל כן, הנותן אכל לאדם כזה, הוא כמקריב קרבן על גבי המזבח, כמו שאמרו חז"ל: "הרוצה לנסך יין על גבי המזבח, ימלא גרונו של תלמידי חכמים יין" (יומא עא, א).

הרמב"ם אומר, שרק ארבעה אנשים הגיעו לכך, שבכל מה שעשו, היו תמיד דבוקים בקב"ה, והם: משה רבינו, ושלושת האבות הקדושים (מורה נבוכים ח"ג פנ"א). אבל למעשה זוהי מצוה עשה לכל אחד ואחד מישראל, להשתדל להדבק בה' כפי מדרגתו. הנביאים ודאי הגיעו למדרגה גבוהה של דבקות בה', וכן שאר צדיקי ישראל, כל אחד לפי מדרגתו, הגיעו לדבקות בקב"ה, וגם אנו הרחוקים מאד מהדרגות הגבוהות של האבות הקדושים ומשה רבינו, איננו פטורים מלקיים מצוה עשה זו כפי יכולתנו, להתקרב עד כמה שאפשר לדרגה הזאת. וכשדבקים בה' - כבר אין קושיה, איך צייתה התורה על האדם "לא תחמד". כי המחשבות תפוסות בדברים אחרים. "לא תזוז מחשבתו מדבקותה העליון".

בטחון בה' - מסייע להנצל מאיסור "לא תחמוד"

דרך מועילה כדי להצליח להמנע מאיסור "לא תחמוד", היא לבטוח בה'. הקב"ה משיב על כל רצון, מה שדרוש לי אקבל, ומה שאיני מקבל - סימן שלא דרוש לי, ולכן לא נגזר עלי שאקבל אותו. המן שישראל אכלו במדבר היה בית ספר גדול לבטחון. למדו ממנו, שמזונותיו של אדם קצובים

וישאיר את אלמנתו או את יתומיו על הציבור? אם הוא יכול לדאוג שהאלמנה והיתומים יתפרנסו, אדרבא שיעשה זאת הוא! אך אלה שהתנגדו טענו, שאדרבה, לפעמים הביטוח עצמו יגרום שיתקצרו ימיו, כי לפעמים לאדם מצד זכויותיו כבר לא מגיע לחיות, והקב"ה נותן לו חיים כדי שיהיה מי שידאג לאשתו ולילדיו. אבל אם אשתו וילדיו מובטחים, ממילא הוא יכול כבר למות ח"ו.

על כל פנים, צריך בטחון בה' גם בפרנסה וגם בדברים אחרים, לא ללכת בדרכים שהן אסורות על פי התורה, או פוגעות בזולת. למרות שבסופו של דבר זה לא יפגע בזולת, כי הקב"ה לא יתן לו להצליח לפגוע בזולת שלא בצדק, אבל לאדם מצידו אסור לנסות להתעשר על חשבון הזולת. צריך לבטוח בקב"ה, לדעת שממון של יושר הוא ממון כשר, וממון שלא בא ביושר, הוא "כְּנָשֶׁר יְעוֹף הַשָּׁמַיִם", כמו שאמר שלמה המלך.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

מהשמים, וא"כ אין צורך להניח ליורשיו ירושה. הגמרא מביאה, שריש לקיש כשנפטר, הותיר אחריו קב של כרכום (גיטין מז, א), והוא אמר על כך: "וְעֲזָבוּ לְאַחֲרֵי חֵלֶם" (תהלים מט, יא). מה אכפת לו שליוורשים יהיה קב של כרכום? כי חבל לו על הזמן שהשקיע כדי להשיג את הקב הזה. במקום זה היה יכול ללמוד עוד משנה, או פסוק, או הלכה, במקום שילך ליורשים שלי. שלמה המלך אומר: "אֵל תִּיָּגַע לְהַעֲשִׂיר, מִבִּינְתָּךְ חֲדָל" (משלי כג, ד). אל תתאמץ להיות עשיר. למה? - "כִּי עֲשֵׂה יַעֲשֶׂה לּוֹ כְּנָפִים, כְּנָשֶׁר יְעוֹף הַשָּׁמַיִם" (שם, ה). אם תשיג מה שלא מיועד לך, לא יהיה לך מזה כלום, והעושר יברח ממך.

ובכל זאת, יתכן שמה שלא צריך להתאמץ להשאיר ליורשים, זהו רק כשהיורשים יכולים לפרנס את עצמם. אבל אם יש לאדם ילדים קטנים, שאם לא יוריש להם מאומה הציבור יצטרך לפרנס אותם, בכהאי גוונא אולי לא ראוי להטיל את בניו על הציבור שיפרנס אותם.

דנים הרבה על השאלה, אם טוב לעשות ביטוח חיים. היו גדולים שהתנגדו לביטוח חיים, כמדומני החפץ חיים והחזון איש התנגדו לביטוח חיים, והג"ר משה פיינשטיין זצ"ל היה בעד ביטוח חיים (עי' אגרות משה או"ח ח"ב סי' ק"א, ויחיה דעת ח"ג סי' פ"ה). הסברה להתיר היא, שלמה ימות

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' ק"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].

הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת יתרו: "עֲתָה יִדְעָתִי כִּי גָדוֹל ה' מִכָּל הָאֱלֹהִים" (שמות יח, יא) ⇔ "אֲתֶם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם" (שם, כ, יח).

קשר נוסף: "וַיִּשְׁמַע יְתֵרוֹ... אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים... וַיָּבֹא" (שם, יח, א-ה) ⇔ "וְכָל הָעָם רְאִים אֶת הַקּוֹלָת... וַיִּנְעֻז" (שם, כ, ב).
קשר נוסף: "וַיִּקַּח יְתֵרוֹ חֲתָן מִשָּׁה עֲלֵה וּנְכָחִים לְאֱלֹהִים" (שם, יח, יב) [רש"י: זבחים - שלמים] ⇔ "מִזֶּבֶח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי, וְנִבְחַתְתָּ עָלַי אֶת עֹלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלֵמֶיךָ" (שם, כ, כ).

קשר נוסף: "כִּי אֱלֹהֵי אֲבִי בְּעֻזִּי" (שם, יח, ד) ⇔ "בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת שְׁמִי אֲבֹא אֵלֶיךָ וּבְרַחֲמֶיךָ" (שם, כ, כ).

קשר נוסף: "וַיַּצְלֵנִי מִתְּחַבֵּר פְּרָעָה" (שם, יח, ד) ⇔ "כִּי תִרְבֶּךָ הַנֶּפֶת עָלֶיךָ" (שם, כ, כב).

קשר נוסף: "וַיַּעֲמֵד הָעָם עַל מִשָּׁה" (שם, יח, יג) ⇔ "וַיַּעֲמֵד הָעָם מִרְחָק" (שם, כ, יח).

קשר נוסף: "וַיִּשָּׁב מִשָּׁה... וַיַּעֲמֵד הָעָם" (שם, יח, יג) [רש"י: יושב כמלך וכולן עומדים, והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל] ⇔ "וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלַת עַל מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא תַעֲלֶה עֲרוֹתְךָ עָלָיו" (שם, כ, כג) [רש"י: ומה אבנים הללו אמרה תורה לא תנהג בהם מנהג בזיון, חברך שהוא בדמות יוצרך, ומקפיד על בזיונו, על אחת כמה וכמה].

2. וגם לשיטת ה"חינוך", "שלאו דלא תחמוד ימנענו מלקחת בשום דבר... מה שקנה זולתנו, אם איננו חפץ למכור אותו דבר, ולא דלא תתאוה ימנענו אפילו ה' תִּתֶּנָּה בּוֹ בְּתוֹךְ לִבִּנוֹ" (ספר החינוך מצוה תטז), [ולא כתב כהרמב"ם, שהאיסור הוא רק לחשוב מחשבות איך להוציא אותו חפץ מבעלות חבירו ולהעבירו אליו, אלא אפילו תאוה סתם לאותו חפץ - אסורה], גם לשיטתו לא קשה קושיית האב"ע. דלשיטת ה"חינוך", האיסור הוא רק "לקבוע מחשבותינו להתאוות מה שביד אחד מאחינו בני ישראל" (החינוך שם). היינו, שהוא **תוקע מחשבותו** באותה תאוה, ומהרהר בה הרבה. וזה, ביד האדם להמנע ממנו, וכמו שכתב החינוך עצמו, וז"ל: "אל תתמה לומר, איך יהיה בידו של אדם למנוע לבבו מִהִתְאַוֹת אל אוצר כל כלי חמדה שיראה ברשות חבירו... ואיך תבוא מניעה בתורה במה שאי אפשר לו לאדם לעמוד עליו. שזה הדבר אינו כן, ולא יאמרו אותו זולתי הטפשים הָרָעִים וְהַחֲטָאִים בנפשותם. כי האמנם ביד האדם למנוע עצמו ומחשבותיו ותאוותיו מכל מה שירצה, וברשותו ודעתו להרחיק ולקרב חפצו בכל הדברים כרצונו. ולבו מסור בידו, על כל אשר יחפוץ יִשְׁנֹו" (החינוך שם). אבל לדעת האב"ע, שאפילו מחשבה קלה בעלמא, שחומד בלבו את אותו חפץ ורוצה שיהיה שלו, גם היא בכלל האיסור - תירוץ של ה"חינוך" אינו מספיק, כנראה. דמחשבה קלה כזו, מרגע שעלתה בלבו של אדם - כבר עבר על הלאו ד"לא תתאוה", ואינו ניצל ממנו במה שִׁיטָּה עתה את לבו למחשבות אחרות. ולכן לא הסתפק האב"ע בתירוץו של החינוך, ונזקק לתירוץ אחר, וכפי שיובא להלן בדברי הרב שליט"א.

3. וכן משמע במכילתא דרשב"י, דהכי איתא התם: "לא תחמוד, ולהלן הוא אומר לא תתאוה (דברים ה, יז) - לחייב על תאוה בפני עצמה, ועל חמדה בפני עצמה. איזו היא תאוה? - האומר לְיָי שֵׁ... [ואיזו היא חמדה? - הכובש פבושין ליתלן... יכול לא יאמר לְיָי עֵינִי כְּעֵינִי, לְיָי שְׁעָרֵי כְּשְׁעָרֵי? - תלמוד לומר: שורר וחמור, עבדו ואמתו, ביתו ושדה... אין לי אלא דבר שאפשר לו לבוא תחת ידיך, וחבירך חסירך" (מכילתא דרשב"י פרק כ'). משמע, שהאומר לְיָי שֵׁ... - כבר הוא עובר בלאו ד"לא תתאוה", וכשהוא "כובש כבושין" וחושב מחשבות איך לממש את תאוותו ולהוציא אל הפועל - זהו כבר בכלל הלאו השני, שהוא "לא תחמוד". ולכן היה מקום לומר, שגם האומר לְיָי עֵינִי כְּעֵינִי וְשְׁעָרֵי כְּשְׁעָרֵי עובר ב"לא תתאוה", וצריך על זה לימוד מיוחד שבכהאי גוונא אינו עובר, וכמבואר במכילתא, כיון שדברים אלו א"א להוציא מחבירו ולהעבירם אליו. אבל לפי הגדרת הרמב"ם, ש"לא תתאוה" פירושו שהוא "חושב בלבו ה' איך יקנה דבר זה" מחבירו, א"כ אין שום הוה אמינא שגם אופן כזה יהיה בכלל האיסור, ולא היה צריך לזה לימוד מיוחד.

4. ובאופן זה לא יבוא להרהר בממון חבריו אפילו הרהור קל, שגם הוא בכלל הלאו ד"לא תתאוה" לדעת האב"ע, כמבואר בהערה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת..
5. ובדומה לתירוץ של האב"ע כתב גם ה"בית הלוי" בפרשתנו, וז"ל: "לא תחמוד - הנה רבים תמהו, היאך שייך אזהרה על זה, ומה יעשה האדם אם הלב חומד. וכבר הסביר האב"ע עזרא, שהכתוב מזהיר, שכל כך יהיה [ממון] של חבריו רחוק אצלו... כמו שלא יחמוד הכפרי את בת המלך, דלעולם לא יחמוד הלב רק לדבר שסובר שיכול להיות במציאות אופן שישגו. והוא הסבר יפה גם נעים. אמנם גם בלאו הכי ניחא. דהנה, כל אדם יוכל לשער בעצמו, וברור הוא, דאם יתאוה האדם לאיזו דבר תאוה היותר גדולה אצלו כל אחד לפי טבעו, ויהיה גם קרוב להשיג תאוותיו וילך אחריה, ואז היצח"ר בוער בו כאש, ורק דרך הילוכו הוא על גב הנהר הקפוי מקרה, ובדרך ריצתו נחלקה רגלו על הכפור וחשב ליפול - הרי באותו רגע שנחלקה רגלו ונטה ליפול, הרי אז יבטל ממנו כל אותו התאוה. והפחד שנתפחד מהנפילה העביר ממנו כל רצונו, דכן יסד הבורא ית' בטבע כל הברואים, דגם מעט פחד שיעלה על לב האדם מעביר ממנו כל כחות התאוה והחמדה. וא"כ אחרי שהזהירה התורה בלאו דלא תחמוד, ואסרה לחמוד, אם היה להאדם יראת מן האיסור, אפי' יראת קטנה כיראת הנפילה, גם כן שוב לא יחמוד כלל". עכ"ל. ומשמע שגם הוא נקט כהאב"ע, שהאיסור הוא אפילו בהרהור קל בממון חבריו. והעצה שלא להגיע להרהור כזה היא - להיות ירא חטא, ואז ממילא "לא יחמוד כלל". [ולפי"ז לא יקשה גם משאר איסורים התלויים במחשבה, כגון "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא יט, יז), או "לא תטר את בני עמך" (שם, יח). דגם כלפי איסורים אלו שייכת עצתו של ה"בית הלוי"].
6. וחדוש גדול כתב ה"חינוך" במצוה זו. והוא, דכיון שהתאוה מביאה לידי חמוד, והחמוד מביא לידי גזל, שאם לא רצו הבעלים למכור אע"פ שהקרה להם בדמים והפציר בפרעים יבוא לידי גזל" (רמב"ם הלכ' גולה ואבדה פ"א הי"א), לכן לא רק ישראל מצווים במצוה זו, אלא "כל בני העולם מחוייבין בה, לפי שהיא ענף למצוה גזל, שהיא אחת משבע מצוות שנצטוו עליהם כל בני העולם" (חינוך, מצוה תט"ז).
7. ולדעת הרמב"ן, זוהי מצוה גמורה הנמנית במנין המצוות, "שלא נשכח מעמד הר סיני, ולא נסיר אותו מדעתנו, אבל יהיו עינינו ולבנו שם כל הימים" (מצות ל"ב ב' מן המצוות שהוסיף הרמב"ן על ספר המצוות לרמב"ם. וכן כתב בפירושו לתורה - דברים ד, ט).
8. וכתב בעל הטורים בפירושו לתורה (שמות כ, טו), דלכן נהגו להתנועע בשעת הלימוד, [כמבואר בזוה"ק (ח"ג ריח, ב), דכך לעצן ישראל באורייא, מתנענען הכא והכא, ולא יכלין למיקם בקיומיהון], לפי שהתורה ניתנה באימה ובריאה וברתת ובזיע, כפי שנאמר במתן תורה: "[וַיֵּרָא הָעָם וַיָּנֻעוּ" (שמות שם), ופירש שם רש"י: "אין נוע אלא זיע". [ועי' ספר חרדים (פס"ו אות ל')].
9. נמצא, שעשרת הדברות מסתמכות במצוה כזו, שעצם מעמד הר סיני מסייע להבין, כיצד ניתן לקיימה!
10. ה"בית הלוי", בהיותו אברך צעיר, אמר פעם לגדול אחד, שחמש עשרה פעמים ביום הוא עובד על הענין של "שְׁוִיָּה ה' לְנֶגְדִי תָמִיד", אלא שהוא מצטער על דבר אחד: דברמ"א איתא, "קְשִׁישִׁים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו... מ"ד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד ה' יתברך". ואילו אצלו זה לא "מיד", אלא לוקח זמן עד שמגיעה אליו היראה וההכנעה. ואמר לו אותו גדול, שמה שלוקח לו זמן, זה מפני שהרמ"א כתב "קְשִׁישִׁים האדם אל לבו", ואילו הוא חושב במוחו, ולוקח זמן להגיע מן המוח אל הלב... (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"א עמ' ק"ז).
11. נראה ששתי האפשרויות שהזכיר הרב שליט"א באופן הקיום של מצות "ובו תִּדְבֹק", עומדות במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן. דהנה הרמב"ם כתב, שתוכן מצוה זו הוא "להדבק עם החכמים" (סהמ"צ מ"ע ו'), וכן כתב ברמזי המצוות שבתחילת הלכ' דעות (מצוה ב'): "להדבק ביוצרים", וכן בהלכות: "מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם... ולהתחבר להן בכל מיני חיבור" (הלכ' דעות פ"ו ה"ב). ומטרת ההדבקות בחכמים היא - "כדי שיגיע לנו בזה להדמות במעשיהם, ולהאמין הדעות האמתיות מדבריהם" (ספר המצוות מ"ע ו'). וכן כתב בהלכות: "מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם, כדי ללמוד ממעשיהם". וכן דעת החינוך בגדר מצוה זו ובמטרתה: "שנצטוו להתחבר ולהתדבק עם חכמי התורה, כדי שנלמוד עמהם מצוותיה הנכבדות, ויורונו הדעות האמתיות בה" (ספר החינוך מצוה תל"ד). וכן בשורש המצוה כתב החינוך: "שורש המצוה - נגלה הוא: כדי שנלמוד לדעת דרכי השם" (שם). וכל זה הוא כהאופן הראשון שהזכיר כאן הרב שליט"א.
- ואולם להרמב"ן גדר מצוה זו הוא אחר, ולדעתו אין תוכן מצוה זו להדבק בחכמים, אלא תוכנה הוא "להדבק בו ית'" (השגת הרמב"ן למ"ע ז'), וכפשוטו הכתוב - "ובו תִּדְבֹק" (דברים י, כ), "וילִדְבֹק בו" (שם יא, כב). וכן כתב בפירושו התורה: "ולדבקה בו - היא אזהרה מאזהרות עבודה זרה, שלא תפרד מחשבתו מן השם אל אלהים אחרים... אלא לה' לבדו יעבוד בלבבו ובמעשיו. ויתכן שתכלול הדבקה, לומר שתהיה זוכר ה' ואהבתו תמיד, לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכרך ובקומך, עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו, ולבו איננו עמהם, אבל הוא לפני ה'. ויתכן באנשי המעלה הזאת, שתהיה נפשם גם בחייהם צרורה בצרור החיים... תהיה מחשבתם בהם תמיד לדבקה בשם הנכבד והנורא, ולא תפרד כוונתם מן השם" (רמב"ן דברים שם). וזהו כהדרך השניה שהזכיר הרב שליט"א באופן קיום מצות "ובו תִּדְבֹק". והגם שמבחינה מעשית כבר אמרו חז"ל שהדרך להגיע לדבקות בה' היא ע"י שידבק בחכמים, אבל מ"מ לדעת הרמב"ן הדבקות בחכמים אינה עצם תוכן המצוה, כפי שסבר הרמב"ם, אלא היא רק "היכי תמצוי" איך לדבק בה', שע"י שהוא נדבק בחכמים, הרי הוא כאילו נדבק בה', וכמו שכתב רש"י: "ולדבקה בו - אפשר לומר כן? והלא אש אוכלה הוא! אלא הדבק בתלמידים ובחכמים, ומעלה אני עליך כאילו נדבכת בו" (רש"י שם). ומקור דבריו בגמ' דכתובות הנזכרת כאן למעלה).
- [ולפי זה יתבאר, למה מנה הרמב"ם שתי מצוות עשה - "ובו תִּדְבֹק" (מ"ע ו'), "ובשמו תִּשָּׁבַע" (מ"ע ד') - ואילו הרמב"ן כתב דשני ענינים אלו כלולים במצוה אחת - "ובו תִּדְבֹק" (הרמב"ן בהשגתו למ"ע ד'). דהוה מפני שהרמב"ם מצות "ובו תִּדְבֹק" ענינה להדבק בחכמים, וא"כ אין למצוה זו ולא כלום עם מצות "ובשמו תִּשָּׁבַע". אבל להרמב"ן מצות "ובו תִּדְבֹק" ענינה "להדבק בו ית'" בכל מיני הדבקה" (הרמב"ן שם), וא"כ שתי המצוות ענינן אחד, גם "שיתחבר לחכמים וילמוד החכמות המועילות לאהבה את ה' ית' וללכת בדרכיו" (שם), וגם "שִׁנְשָׁבַע בשמו לקיים מצוותיו ולהזהר מן העבירות... שתדבק נפשך אל מצוותיו ואל עבודתו, ויתַּחַרְוּ אותה אליו בשבועות ואיסורים לקיים חפצו" (שם), דשני ענינים אלו הם אופנים להדבק בו ית'].
12. אמנם אחרי מדרגת הקדושה באות עוד מדרגות "רוח הקודש" ו"תחיית המתים", אבל מן הדרגות ששייכות לעבודת האדם - הקדושה היא הדרגה האחרונה.
13. וזהו עומק דברי חז"ל על הפסוק "וַיִּבְרָךְ אֱלֹקִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשֵׁהוּ" (בראשית ב, ג), "וַיִּבְרָךְ - פ' כו פָּקַד, שכל ימות השבת היה יורד להם עומר לגלגלת, ובששי לחם משנה; וַיְקַדְּשֵׁהוּ - ק' שו פָּקַד, שלא ירד בו מן כלל". ועומק הדברים הוא, דאמנם "כל שיתא יומין מתברכין מיומא שביעאה" (ח"ב סג, ב), [ובפרט מתברך ממנו יום הששי, להוציא בו צרכי שבת], וזהו "וַיִּבְרָךְ אֱלֹקִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי", אבל יום השבת עצמו מופקע מלהיות בו עצמו שפע פרנסה, כי הוא מקודש ומרומם ומובדל מכל עניני מלאכה ופרנסה; וזהו "וַיְקַדְּשֵׁהוּ", "שלא ירד בו מן כלל". ולכן, השתדלות של פרנסה ביום השבת עצמו - אין בה תועלת.
- ועי' אב"ע, שגם מצד כוחות הטבע המוטבעים בבריאה, יום השבת לא יוצלח למלאכה, "כי שְׁבִיָּה ומאדים הם כוכבים מזיקים, ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניהם - יבוא לידי נזק... והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ניום זה אחר זה שימשלו אלה שני המזיקים בהם, רק ביום הזה (בשבת), על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם, רק ביראת ה' לבדו" (אב"ע שמות כ, יד). [ועי' עוד בגמרא, שדוקא שמירת השבת מסוגלת למשוך לאדם שפע של פרנסה (עי' שבת קנ, ב - מעשה בחסיד אחד)].